

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM
VAZIRLIGI

T. ATAMURATOVA, X. ERGASHEVA, M. QURBONOV

MUTAXASSISLIK FANLARINI O‘QITISH METODIKASI

*O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligi tomonidan
5A 541118 – «Don va boshqa o‘simlik mahsulotlarini saqlash, dastlabki ishlov berish»
mutaxassisliklari bo‘yicha ta‘lim olayotgan magistratura talabalari uchun o‘quv
qo‘llanma sifatida tavsiya etilgan*

Toshkent
«Yangi asr avlodi»
2008

Qo'lingizdagi darslik uzluksiz ta'lim tizimi uchun o'quv adabiyotlarining yangi avlodi konsepsiyasi asosida yozilgan bo'lib, unda turli xil ko'rinishdagi ta'lim faoliyatlarining o'quv-metodik ta'minoti, ta'lim jarayonini tashkil etish hamda mazkur jarayonda zamonaviy ta'lim metodlaridan samarali foydalanish metodikalari batafsil yoritilgan.

Shuningdek, qo'llanmada turli xildagi ta'lim faoliyatlarining o'quv-uslubiy ta'minoti maxsus fanlardan ta'lim jarayonini tashkil qilish, texnik vositalardan samarali foydalanish usullari haqida ham qimmatli ma'lumotlar keltirib o'tiladi.

Taqrizchilar:

S.YO.Usmonova,
Buxoro davlat universiteti «Psixologiya va pedagogik
texnologiyalar» kafedrasida dotsenti,
pedagogika fanlari nomzodi

Q.H. Olimov,
Buxoro oziq-ovqat va yengil sanoat texnologiyasi
instituti prorektori, pedagogika fanlari doktori

ISBN 978-9943-08-359-2

© T. Atamuratova, X. Ergasheva, M. Qurbonov «Mutaxassislik fanlarini o'qitish metodikasi». «Yangi asr avlodi», 2008-yil

SO‘ZBOSHI

Ta’lim tizimida uzoq muddatli istiqbolli o‘qitish jarayoni O‘zbekiston Respublikasining milliy modeli bilan belgilanadi. Unda ijtimoiy hayotning turli jabhalarida faoliyat yuritadigan malakali kadrlar tayyorlash ko‘zda tutiladi.

Ilmiy-texnik progressning shartlaridan biri xalq xo‘jaligi, xususan, oziq-ovqat sanoatida texnologik jarayonni unifikatsiyalash va intensivatsiyalash maqsadida innovatsion texnologiyalarni yaratish va undan foydalanish hisoblanadi. Fan va uning ishlab chiqarish bilan organik bog‘liqligi jamiyatning ildamlashidagi zaruriy shartlardan biridir.

Zamonaviy talablarga javob beradigan, ya’ni innovatsion jarayonni kadrlar bilan ta’minlovchi ilmiy maktablar va mutaxassis kadrlarning mavjudligi uning asosiy omili hisoblanadi.

Ta’lim tizimi va fanning davr talabiga operativ holda singishi tabiiy holdir.

Bo‘lg‘usi mutaxassislarning ta’lim olishida boshqaruvchi rol oziq-ovqat sanoatining turli sohalari va innovatsion texnologiyalarda ishlab chiqarish xususiyatlarini ko‘rib chiquvchi maxsus fanlar zimmasiga tushadi.

Shunday qilib, oliy maktabning asosiy vazifasi tez sur‘atlarda rivojlanayotgan davrda bilim hamda professional safarbarlikni keskin yangilab, ish profilining o‘zgarishiga qobiliyatli, ilmiy-texnik progressning talabiga har tomonlama mos keladigan mutaxassislar tayyorlashdan iborat. Nimani o‘rgatish, qanday o‘rgatish, nima uchun o‘rgatish kabi savollar ilmiy-texnik jarayonning tarkibiy qismini tashkil qiladi.

Talabalarga o‘rgatilayotgan fundamental sinalgan bilimlarning doimiy ravishda yangilanishi, mukammallashuvi va dolzarblashuviga tayyorlash uchun ta’lim mazmunini aniqlash va unga qanday xronologik tuzilishli shakl berish oliy ta’limning asosiy vazifasidir.

I MODUL

TURLI XILDAGI TA'LIM FAOLIYATLARINING O'QUV-USLUBIY TA'MINOTI MAVZUSIDA

Ma'ruza mashg'ulotlari o'tkazish uchun uslubiy ishlanmalar

1.1. «Ta'lim jarayonining mazmuni va uni tashkil qilish» mavzusidagi ma'ruza mashg'uloti – 2 soat.

1.2. «O'quv fani dasturini o'rganish va uni tahlil qilish» mavzusidagi seminar mashg'ulotini o'tkazishga uslubiy ishlanma – 2 soat.

1.3. «Maxsus fan bo'yicha darsliklar (o'quv qo'llanmasi) ni tahlil qilish» mavzusidagi seminar mashg'uloti o'tkazishga uslubiy ishlanma – 2 soat.

1.4. «O'quv materialini ishlab chiqish va uning mantiqiy tuzilmali sxemasi tahlili» mavzusidagi seminar mashg'uloti o'tkazishga uslubiy ishlanma – 2 soat.

1.5. Mustaqil tayyorlanish uchun berilgan topshiriqlar.

1.1. Mavzu: Ta'lim jarayonining mazmuni va uni tashkil qilish

Ta'lim oluvchilarning vazifalari

(o'qitishdan kutiladigan natijalar):

- ta'lim jarayonini tashkil qilish tarkibini *tushuntirish*;
- ta'lim tarkibida mavjud ta'lim muassasalari turlarini *farqlash*;
- oliy ta'limdagi asosiy innovatsion islohotlar mazmunini tahlil qilish;
- maxsus fanlarning boshqa fanlar hamda ishlab chiqarish tayyorgarligi bilan bog'liqligini *shakllantirish*;
- informatsion tizimlarning tarkibiy birligini *sanab o'tish*;

– umumta’lim va maxsus zanjirdagi fanlar bilimidan *foydalanish*.

O‘qituvchining o‘quv-tarbiyaviy maqsadi:

– oliy ta’lim tizimidagi ta’lim jarayonining tarkib va mohiyatini *ochish*.

– *texnologik yondashuv* asosida mazkur darsni *namoyish qilish*;

– ta’lim tarkibini takomillashtirish bo‘yicha talabalarning shaxsiy g‘oyalari namoyon qilishlarini *faollashtirish*.

Mashg‘ulot rejasi

1. Maxsus fanlarni o‘qitishning boshqa o‘quv fanlari va ishlab chiqarish tayyorgarligi bilan bog‘liqligi.

2. Ilmiy ma’lumotlar.

3. Test sinovlaridan o‘tkazish.

Asosiy o‘quv qo‘llanmalar

1. Постановления и основные нормативные документы.

2. Никифоров В. И. Основы и содержания подготовки инженера-преподавателя к занятиям. –Л. , ЛГУ, 1987. – с. 9-20.

3. Скакун В. А. Преподавание общетехнических и специальных предметов в средних ПТУ. –М.: Высшая школа, 1981. – с. 5-12.

4. O‘quv fani bo‘yicha uslubiy materiallar (ishchi dastur, ma’ruza matnlari, amaliy mashg‘ulotlar rejasi va ishlanmalar).

Uslubiy ishlanmaning yoyma varianti (senariy)

– O‘qituvchi kadrlar tayyorlashning Milliy dasturi, oliy ta’limdagi asosiy reformalarning vazifalari va uni o‘tkazish muddatlarini *izohlaydi*.

– Asosiy ta’lim tarkibi hamda mazmunini aniqlovchi hujjatlarni *sanab o‘tadi*.

– Talabalarga ilg‘or pedagogik texnologiyalarni o‘rganish zarurligini *ta’kidlab o‘tadi*.

– Aholining ma’lumot darajasi, iqtisodiy o‘sishi va muvofiq ravishda yashash darajasi orasidagi bog‘liqlikni *tushuntiradi*.

O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini isloh qilish bo‘yicha quyidagi me’yoriy hujjatlar qabul qilingan:

– «Ta’lim to’g’risida» (O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi IX sessiyasi. 29. 08. 1997-y.)gi Qonun.

– «Kadrlar tayyorlashning Milliy dasturi to’g’risida» (O‘zbekiston Respublikasi Oliy majlisi IX sessiyasi. 29. 08. 1999-y.).

– «Barkamol avlodni tarbiyalashda kadrlar tayyorlash va ta’lim tizimini isloh qilish to’g’risida» (O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. 6. 10. 1997-y.).

– «Uzluksiz ta’lim tizimi uchun davlat ta’lim standartlarini ishlab chiqish va qo’llash to’g’risida» (O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori 5. 01. 1998-y.) va «Davlat test markazi tarkibida kadrlar tayyorlash sifati nazorati bo’yicha pedagog kadrlar va ta’lim muassasalarining attestatsiyalash boshqarmasini tashkil qilish» 11. 03. 1998-y. va standartlar.

Oliy ta’lim 2 ta bosqichga ega: bakalavriyat va magistratura. O‘zbekiston Respublikasida oliy ta’lim muassasalarining quyidagi turlari mavjud: universitet, akademiya, institut. Ta’lim shakli – eksternat va masofali (kunduzgi va sirtqi) o’qitish kabilardir.

Eksternat – oliy ta’lim muassasalarida attestatsiyalangan (joriy va yakuniy) holda mustaqil o’qish;

Masofali o’qitish – oliy ta’limning o’quv-professional dasturini asosiy faoliyatdan ajralmagan holda ta’lim muassasasi bilan masofadan turgan holda o’zlashtirish. U zamonaviy informatsion texnologiyalar va telekommunikatsiyaning texnik vositalarini qo’llashga asoslanadi.

Ta’lim sferasidagi isloh tamoyili – bosqichiylik:

– *1-bosqich* – 1997-2001-y.: o’tish bosqichi. Kadrlar tayyorlash tizimining salohiyatini saqlash lozim, uning rivojlanishi uchun huquqiy, ilmiy-uslubiy hamda moddiy sharoitlarni yaratish.

– *2-bosqich* – 2001-2005-y. Tizim faoliyatining samaradorligidan kelib chiqib, mehnat bozori, ijtimoiy-iqtisodiy sharoit va hokazolarni e’tiborga olgan holda Milliy dasturni keng masshtabda to’liq amalga oshirish.

– *3-bosqich* – 2005-yildan boshlab kadrlar tayyorlash tizimida yig’ilgan tajribalarni tahlil qilish va uni ijtimoiy-iqtisodiy sharoitdan kelib chiqqan holda rivojlantirish va takomillashtirish. Milliy (elitali) oliy ta’lim muassasalarini tiklash va rivojlantirish, professional ta’lim

muassasalarining o‘zini-o‘zi boshqarishi va mustaqilligini mustahkamlash. Ta’lim jarayoni informatsiyalashuvini ta’minlash, ya’ni uzluksiz ta’lim tizimini jahon informatsion tarmoqlariga chiqish imkoniga ega bo‘lgan kompyuterli informatsion tarmoqlar bilan to‘la qamrab olish.

Kadrlar tayyorlash «Milliy modeli»ning asosiy komponentlari:

– *shaxs* – kadrlar tayyorlash tizimining bosh subyekti va obyekt, ta’lim xizmatining iste’molchisi va ishlab chiqaruvchisi;

– *uzluksiz ta’lim* – malakali kadrlar tayyorlash asosi;

– *fan* – yuqori malakali mutaxassislar tayyorlovchi hamda iste’molchi ilg‘or pedagogik va informatsion texnologiyalar ishlab chiquvchi;

– *ishlab chiqarish* – kadrlarning asosiy buyurtmachisi, kadrlar tayyorlash tizimini moddiy-texnik ta’minlash va moliyalashga qatnashuvchi.

Uzluksiz ta’lim yaratish va rivojlantirish tamoyillari:

– ta’limning ustuvorligi (bilim, ta’lim, intellektning ilg‘orligi);

– ta’limning demokratlashuvi – ta’lim va tarbiya usullarini tanlashda ta’lim muassasalari mustaqilligining kengayishi;

– insonparvarlik – inson qobiliyatining ochilishi va rivojlanishi, milliy va umuminsoniy qadriyatlar ustuvorligini ta’minlash;

– milliy yo‘naltirma – milliy tarix, an‘ana, udum, madaniyat bilan yakdillik.

– ta’lim va tarbiyaning ajralmasligi;

– iqtidorli yoshlarning shakllanishi va ta’limning eng yuqori darajasida bilim olish uchun sharoit yaratish.

Uzluksiz ta’limni isloh qilishga yo‘llanma:

– ta’lim tizimidagi kadrlar tarkibini yaxshilash, ilg‘orligini oshirish;

– turli xil davlat va nodavlat ta’lim muassasalarini rivojlantirish;

– ta’lim tizimini tubdan qayta qurish;

– o‘rta umum va o‘rta-maxsus ta’limga majburiy o‘tish;

– fan va ishlab chiqarishning integrallashgan maxsus, professional markazi shaklidagi yangi tipdagi o‘quv muassasalarini yaratish;

– yangi kasb va mutaxassisliklar;

– talabalarining ma’naviy va ma’rifiy sifatlarini rivojlantirish;

– boshqaruvning demokratlashuvi;

- oila, ota-ona, jamoat tashkilotlari, mahalla, muruvvat va xalqaro fondlarning rolini kuchaytirish;
- ta’lim jarayoni sifatini obyektiv baholash;
- fanning ishlab chiqarishdagi integratsiyasi;
- xalqaro hamkorlikning kengayishi;
- ijtimoiy-huquqiy himoya;
- kam sonli millatlarning o‘z ona tilida ta’lim olishi uchun sharoit yaratish.

Kadrlar tayyorlash tizimining rivojlanishidagi asosiy yo‘nalishlar:

- ta’limning uzluksizligi;
- kadrlar tayyorlash va ularning malakasini oshirish;
- ta’lim jarayonining mazmunini isloh qilish;
- ma’rifiy-ma’naviy tarbiya va tashviqot ishlari;
- iqtidorli yoshlar;
- ta’lim tizimini boshqaruv;
- professional ta’limni nazorat qilish tizimini shakllantirish;
- moddiy-texnik ta’minlash;
- ta’lim tizimida informatsion maydon yaratish;
- ta’lim xizmati bozorining rivojlanishi;
- ta’lim sferasida ijtimoiy kafolat va davlat himoyasini ta’minlash;
- fanning ta’lim jarayoni bilan bog‘liqlik shaklini rivojlantirish;
- ishlab chiqarish integratsiyasi va ta’lim tizimining rivojlanishi;
- ta’lim va kadrlar tayyorlash tizimida xalqaro hamkorlik.

Oliy ta’lim muassasasida o‘qitishning mazmunini aniqlovchi asosiy hujjat – o‘quv rejasi va dastur hisoblanadi.

O‘quv rejasi – bu davlat hujjati bo‘lib, mazkur o‘quv muassasasida o‘quv-tarbiyaviy jarayonning mazmuni, hajmi, turi, ketma-ketligi, davri va muddatini aniqlab beradi. Bu hujjatda ko‘rsatilgan o‘quv fanlari, ularni o‘rganish ketma-ketligi, soatlar miqdori, maslahat hamda imtihonlar va ularning ro‘yxati har bir guruh uchun majburiy hisoblanib, uni O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi ruxsatisiz o‘zgartirib bo‘lmaydi.

O‘quv rejasi umumta’lim va professional- texnik ta’lim zanjirini birlashtiradi va bu fanlar bo‘yicha tartibi, haftadagi soatlar miqdori, ta’lim davrini qamrab oladi. Barcha bu tavsiflar soatlar jadvalida namoyon bo‘ladi.

O'quv soatlari taqsimoti – o'quv fanlari zanjir bo'yicha ro'yxati va o'quv yuklamasining hafta, yarim yillik, o'quv yili va butun ta'lim davrining soatlardagi qiymatini o'rnatadi.

Umumlashtirilgan mavzular rejasi – ishlab chiqarish mavzusi va o'quv yili tarkibi (o'quv mashg'ulotlar, imtihonlar, ta'til va h. k.) ni muvofiqlashtiradi.

Fan o'quv dasturlari – davlat hujjati bo'lib, nazariy va ishlab chiqarish ta'limi mavzularini o'rganishda mazmuni, majburiy hajmi va ketma-ketligini aniqlab beradi. O'quv dasturi har bir o'quv rejasi uchun ishlab chiqiladi.

Darslik – ma'lum soha bo'yicha o'quv hujjatlari asosida tuziladi. Unda ma'lum fan bo'yicha ilmiy bilimlar asosi bayon qilinadi.

O'quv qo'llanma – bosma, grafikali-tasviriy va boshqa materiallardan iborat bo'lib, ta'lim-tarbiyaviy maqsadni amalga oshirish uchun mo'ljallanadi. O'quv qo'llanmasining namunali varianti (yoki uning qismi) quyidagilarni ko'zda tutadi:

– kirish (qo'llanmaning ma'lum nomlanishi, uning bo'limi, qismi, mavzusi ko'rsatilgan holda vazifani qo'yish);

– bayon etish (topshiriqni yechish jarayoni, isbot yo'llari, muhokama va boshqalar);

– xulosa (qo'yilgan topshiriqni yechishning tizimlashgan va argumentlangan natijasi).

O'quv jarayoni ta'limning samarali natijalariga erishish yo'lidagi o'qituvchi va talabaning maqsadli faoliyatidan iborat.

O'quv jarayoni – o'zaro bog'langan elementlardan tashkil topgan murakkab pedagogik tizimni: maqsadi, mazmuni, shakli, uslubi va o'qitish vositalarini namoyon qiladi. O'qitishning psixologik va pedagogik qonunchiligiga bo'ysunadi, ta'limning didaktik tamoyillariga qat'iy rioya qilishni talab qiladi.

Maxsus fanlarni o'qitishning boshqa o'quv fanlari va ishlab chiqarish tayyorgarligi bilan bog'liqligi

– O'qituvchi «fanlararo va fanlar ichidagi bog'liqlik» iborasini *tushuntiradi*.

– O'qish davrida talaba egallashi lozim bo'lgan asosiy bilim va amaliy ko'nikmalarni *sanab o'tadi*.

– Yechilishi bilanoq maxsus fanlarni o'rgana boshlash lozim bo'lgan topshiriqni *ajratib ko'rsatadi*.

– Maxsus fanlarni o'rgatish jarayonida asosiy bosqichlarning mohiyatini *tushuntiradi*.

– Maxsus va amaliy bilim hamda ko'nikmalarning sintezi va tizimlashuvi bo'yicha misollar *keltiradi*.

Bilimlar tizimini egallash talabalarning bo'lg'usi kasblari uchun zarur bo'lib, asosiy vazifasi maxsus fanlarga o'rgatishdir.

O'qish davrida talabalar quyidagi bilim va amaliy ko'nikmalarga ega bo'lishlari lozim:

– oziq-ovqat texnologiyasining ilmiy asoslangan bilimlariga;

– xomashyoni tayyor mahsulotga aylantirishdagi texnologik jarayon to'g'risidagi tasavvurga;

– texnologik jarayonning asosiy ko'rsatkichlarini optimallashtirish maqsadida aniqlab bilishga;

– eksperimental-tadqiqot ishlarini tashkil qilish, rejalashtirish va informatsion izlanishlar o'tkazish kabilarga.

Maxsus fanlarni o'rganishni quyidagi topshiriqlarni yechishdan boshlash lozim:

– fanlar bo'yicha uning xususiyatini e'tiborga olgan holda o'qitishning aniq amal va usullarini to'plash;

– o'qitish vositalari, ya'ni birinchi galdagi masala hisoblangan EHM ni qo'llash kabi ko'p qirrali muammolar doirasini hal qilish;

– ta'limning tashkiliy shakli tahlili, talabalarning o'qish davrida va undan tashqari vaqtda ta'lim olish imkoniyatlarini ko'rib chiqish lozim.

Maxsus fanlar yaqqol ifodalangan fanlararo politexnik tavsifga ega, shunga bog'liq holda ularni qurish va o'rganishda fanlararo hamda fan ichidagi bog'liqliklarni optimallashtirish muammosi birinchi darajali ahamiyat kasb etadi.

Bu tanishuv parchasidir. Asarning to'liq versiyasi
<https://kitobxon.com/oz/asar/1672> saytida.

Бу танишув парчасидир. Асарнинг тўлиқ версияси
<https://kitobxon.com/uz/asar/1672> сайтида.

Это был ознакомительный отрывок. Полную версию можно
найти на сайте <https://kitobxon.com/ru/asar/1672>